

THEA IONESCU

COPIII ȘI OAMENII MARI

**Căi pentru optimizarea
dezvoltării umane**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2022

CUPRINS

Prefață	11
Introducere.....	13
1. Omul mare, fostul copil	
<i>sau cum vrem să arate omul mare de mâine.....</i>	<i>17</i>
1.1. Individul matur.....	18
1.2. Finalități particulare	21
1.3. Teorii ale dezvoltării umane sau cum vede știința drumul spre omul mare.....	23
2. Drumul spre omul mare	
<i>sau povestea dezvoltării</i>	<i>47</i>
2.1. Etape ale dezvoltării.....	49
2.1.1. Etapa 0-1 an: de la plâns la interacțiune intenționată.....	49
2.1.2. Etapa 1-3 ani: de la primul cuvânt la exprimare eficientă.....	69
2.1.3. Etapa 3-6 ani: de la perspectiva proprie la înțelegerea celorlalți.....	81
2.1.4. Etapa 6-11 ani: de la conceptul de sine la stima de sine	92

2.1.5 Etapa 11-18 ani: de la co-reglare la auto-reglare..... 107

2.2. Mecanismele dezvoltării..... 119

2.3. Influențele din partea copilului – variabilitatea..... 126

3. Designul oportunităților de dezvoltare sau căi pentru optimizarea dezvoltării..... 131

3.1. Principii pentru designul oportunităților de dezvoltare..... 132

 3.1.1. Respectarea diferențelor..... 133

 3.1.2. Eșafodarea dezvoltării..... 135

 3.1.3. Modelarea..... 137

 3.1.4. Urmărirea atenției..... 138

 3.1.5. Ancorarea cogniției..... 139

3.2. Influențele din exterior – aplicarea principiilor de design..... 144

 3.2.1. Părinții – familia..... 144

 3.2.2. Educatorii – școala..... 169

 3.2.3. Prietenii..... 190

 3.2.4. Comunitatea, mass-media, tehnologia..... 195

 3.2.5. Timpul liber – confluența influențelor din exterior cu cele din partea copilului..... 202

4. Omul mare, fostul copil sau gânduri de final209

Mulțumiri... 215

Bibliografie 217

PREFAȚĂ

Problema referitoare la cum să ne creștem copiii (cum vrem să arate când vor fi mari) ne frământă nu numai pe noi, părinții de azi, ci e una dintre marile probleme recurente cu care se confruntă fiecare generație, de la începuturile speciei umane. Ea are câteva caracteristici:

1. *Are mai multe soluții corecte.* Nu există un singur model ideal de adult, ci mai multe versiuni, toate adaptative, la fel de legitime;
2. *Are mai mult căi de a ajunge la fiecare dintre aceste soluții.* Nu avem algoritmi, adică un număr finit de pași, clar definiți, pe care, dacă îi urmăm, vom ajunge cu siguranță la soluția corectă. Există mai multe căi de a ajunge la aceeași soluție. Și, cu aceeași cale, în contexte diferite, obținem rezultate diferite;
3. *Procesul de rezolvare a problemei* (în acest caz, procesul de a crește efectiv un copil) *depinde de o serie de variabile contextuale, uneori necontrolabile și dinamice.*

O problemă care are acest gen de caracteristici e o *problemă de design*. Soluția la ea e un design, un proces dinamic în care datele inițiale ale problemei (cum e copilul, cum sunt eu ca părinte) se schimbă mereu pe parcursul rezolvării. Ajungem, la un moment dat, la o *soluție contextuală*, funcțională. O soluție, cum spunea H. A. Simon, care ar fi putut fi și altfel decât este.

Thea Ionescu are probitatea științifică să ofere un ghidaj pentru designul pe care fiecare dintre noi, părinți sau profesori, trebuie să-l realizăm cu copiii noștri. Cartea pornește de la o prezentare a teoriilor relevante despre dezvoltarea ontogenetică, trece prin detalierea reperelor ontogenetice ale grupelor de vârstă și exploatează aceste cunoștințe în principiile de design pentru optimizarea dezvoltării umane. Cartea mărește șansele, celor care o citesc, să fie niște buni designeri ai dezvoltării propriilor copii, de aceea, utilitatea ei este incontestabilă. E și multă tandrețe în modul de abordare și scrisul pe care îl are Thea Ionescu, care face lectura mai plăcută și mai plină de sens.

Prof. univ. dr. Mircea Miclea

INTRODUCERE

Ce vremuri trăim... O pandemie care ne arată fragilitatea umanității și, sper că, în același timp, marea ei adaptabilitate... Cu siguranță va deveni o dovadă de tip „experiment natural” pentru teoria lui Bronfenbrenner, și nu numai, respectiv pentru ideea că sunt mai multe sisteme înglobate în sisteme și că toate se influențează unul pe celălalt în cazul dezvoltării umane. Un experiment natural (ce interesante îmi păreau când citeam despre ele ca studentă!) care afectează toate generațiile... Pentru noi, cei din domeniul psihologiei dezvoltării, va fi extrem de util de urmărit din perspectiva efectelor asupra creșterii copiilor.

Copii. Copilărie. Părinți. Educatori. Dorința de a crește cum trebuie copiii. Dar cum trebuie? Aceasta e una dintre cele mai grele întrebări pentru că încă nu are un răspuns neechivoc. Părerile oamenilor sunt diverse, cu diferite tipuri de argumente sau uneori chiar fără. Voi oferi și eu aici o perspectivă despre cum să ne creștem copiii. Rămâne să apreciați la final cât e de bună! Însă voi încerca să argumentez pozițiile prezentate, astfel încât să ne îndreptăm spre răspunsuri clare ori de câte ori e posibil.

Ideea principală a cărții sau credo-ul acesteia este: „Să dăm copiilor timp să fie copii!”. Iar din aceasta decurg mai

multe, la fel de importante: să cunoaștem copilul, respectiv caracteristicile vârstei lui alături de trăsăturile sale individuale; să îi oferim răgaz să exerseze, răgaz să facă ceea ce dorește; să nu îi gândim noi visele; să-i oferim mereu loc pentru schimbare/creștere; să-i punem limite pentru a-i asigura securitate; să înțelegem că el nu a cerut să fie pe Pământ. Le voi lua pe rând pe parcursul cărții, încercând mereu să țin partea copilului. Va fi așadar o pledoarie pentru răgaz și pentru atenție sporită față de copil atunci când suntem în preajma lui. Și va fi o carte despre încercarea de a optimiza dezvoltarea. De ce, ați putea întreba. Pentru că noi, adulții, suntem responsabili pentru copii. Toată lumea știe asta, veți spune. Da, dar aproape întotdeauna uităm un lucru: că e nevoie de mult timp în care noi, adulții, să punem în plan secund dorințele noastre și să ne centrăm pe ale copiilor. Aș îndrăzni să afirm că, dacă reușim, le oferim copiilor o certitudine în plus pe lângă cea conform căreia odată născut te îndrepti iremediabil spre bătrânețe și disoluție: dacă ai părinți buni, mereu îi vei avea alături de tine în această viață, și la 1 an și la 10 ani și la 25 de ani și la 40 de ani – adică mereu sunt acolo să te sprijine la nevoie, să se bucure alături de tine și... să crească odată cu tine și ei. Și dacă eforturile părinților sunt completate de o educație de calitate, cu educatori la fel de atenți la dezvoltarea copiilor, atunci rezultatul este cel mai adesea pozitiv.

Mai este un lucru pe care nu trebuie să îl uităm: copilul este un tot unitar, un întreg, integrat permanent în multiple alte întreguri (familie, comunitate, școală etc.) care îl influențează în fiecare moment și pe care și el le influențează continuu. Sunt

sisteme integrate în sisteme (Bronfenbrenner, 1977; Thomas, 2001). Deci, trebuie mereu să ne gândim la influențele complexe, la faptul că o interacțiune pe un palier (de pildă, cognitiv) are efecte reverberante și în celelalte (de pildă, motor sau social), dar și la cum dorim să arate „sistemul-copil” atunci când va deveni om mare.

Cartea este structurată în patru capitole mari. Primul capitol schițează „omul mare”: cum ne dorim să arate copilul de azi atunci când va crește. Tot în acesta, vor fi prezentate succint câteva abordări teoretice, pentru a oferi cadrul de referință pentru întreaga pledoarie. Capitolul al doilea prezintă principalele caracteristici de vârstă în intervalul 0-18 ani, caracteristici menite să ghideze apoi interacțiunea cu copiii. Capitolul al treilea se deschide cu câteva principii pe care să le utilizăm în interacțiunea noastră cu copiii, principii derivate din literatura de specialitate și din experiența personală în domeniul psihologiei dezvoltării și cel al educației. După acestea, urmează sugestii care să optimizeze interacțiunea în diverse contexte, de la familie până la comunitate, trecând prin educație, prietenii și tehnologie. Capitolul al patrulea încheie bucla și sintetizează ingredientele fundamentale care ar putea să ajute viitorul adult să navigheze prin majoritatea contextelor.

Din loc în loc veți găsi „*Gânduri de gândit*”, adică aspecte la care ar fi bine să reflectăm pentru a optimiza dezvoltarea copiilor, precum și „*Gânduri de aplicat*”, adică sugestii de punere în practică a cunoștințelor din literatura de specialitate. Exemplele presărate pe parcurs nu implică judecăți de valoare: știu că majoritatea adulților fac tot ce pot pentru copiii lor și că

putem greși foarte ușor cu cele mai bune intenții. Ofer aceste exemple aici ca să învățăm din ele. Sunt exemple bazate pe experiența mea ca profesionist, dar și ca părinte, de aceea vor apărea și situații în care „personaj” e copilul meu.

Vă invit așadar să parcurgeți o carte între lucrare științifică și analiză personală, între ghid pentru specialiști și recomandări pentru părinți, între bucuria și îngrijorarea de a fi părinte și educator. O carte pentru părinți, pentru educatori, pentru specialiști care lucrează cu copii în contexte diverse. O carte de criticat de către copii peste ani, atunci când vor deveni oameni mari și vor spune pe bună dreptate „Voi sunteți din mileniul trecut!”, cu speranța că va fi o critică obiectivă, prin care să poată sesiza și efectele pozitive ale interacțiunii noastre cu ei. Dacă acestea vor fi mai multe decât cele negative, atunci cartea își va fi atins scopul și nu va rămâne doar o poveste... O carte simplă aș spune dacă m-ați întreba. Am scris-o, însă, cu speranța că poate fi utilă pentru oricine stă în preajma copiilor și dorește să îi vadă înflorind mai frumos decât generațiile anterioare!

1.

OMUL MARE, FOSTUL COPIL

sau cum vrem să arate omul mare de mâine

Auzim mereu în jur faptul că formăm copiii cu mijloacele de acum pentru o lume pe care nici nu ne-o putem imagina, una puternic tehnologizată. Dar nu a fost așa mereu? Adică nu s-a întâmplat formarea înaintea lumii în care funcționau apoi adulții formați anterior? De pildă, pentru copiii care au prins doar ca adulți cărțile tipărite sau pentru copiii care au prins doar ca adulți industrializarea sau pentru copiii care au trăit doar ca adulți în aglomerații urbane. Mereu ziua de mâine e altfel decât ceea ce știm acum. Totuși, copiii trebuie ajutați și educați acum, când sunt copii – da, pentru un viitor pe care nu îl cunoaștem în totalitate, dar pe care nici părinții noștri nu îl știau pentru noi. Acest lucru este posibil deoarece pe de o parte nevoile de bază ale unei specii nu se modifică în mod fundamental în 100-200 sau chiar în 1000-2000 de ani; pe de altă parte, principiile care guvernează funcționarea unei specii rămân constante mult timp. Firește că sunt contexte care se modifică în 100-200 de ani, însă cu abilități de bază bune, de regulă, reușim să ne adaptăm cu succes oricărui tip de mediu și chiar să inventăm medii noi (să nu uităm că aceia care au

inventat tehnologia nu o aveau când erau mici... au reușit să o inventeze pe baza dezvoltării lor anterioare, deci o întrebare interesantă este: ce abilități au dezvoltat astfel încât să poată inventa?!). Deci cum vrem să arate peste ani copilul din fața noastră? E nevoie să creionăm o finalitate atunci când vorbim despre dezvoltarea umană. Pe de o parte, putem analiza această finalitate în general (ce înseamnă individ matur pentru specia noastră), iar pe de altă parte, o putem privi în sub-categorii (ce finalitate dorește familia, ce dorește școala, ce dorește societatea etc.). Să le luăm pe rând.

1.1. Individul matur

Cu toții suntem de acord că adultul dezirabil este individul autonom. Dacă, însă, dorim să clarificăm această sintagmă, descrierile pot fi diferite în funcție de context, epocă, grup sau perspectivă individuală. Literatura de specialitate vorbește despre individ ca devenind adult atunci când: din punct de vedere cognitiv și emoțional nu mai are nevoie de ajutor constant imediat în luarea de decizii și în reglarea emoțională, iar din punct de vedere social se poate întreține singur și poate forma relații semnificative cu alți adulți (Poole, Warren, & Nunez, 2007). Autorii care investighează autonomia subliniază faptul că aceasta se referă la funcționarea independentă cu menținerea legăturilor sociale (Collins & Steinberg, 2006; Sessa & Steinberg, 1991), cu alte cuvinte la

1. Omul mare, fostul copil sau cum vrem să arate omul mare de mâine

capacitatea de a se descurca singur împletită cu abilitatea de a fi integrat în grup.

Dincolo de clarificarea ideii de adult autonom, ceea ce e mai important este să înțelegem faptul că autonomia nu apare la sfârșitul adolescenței din neant. Toate studiile – și toată înțelepciunea populară, de altfel – ne arată că lucrurile se construiesc gradual, zi de zi, lună de lună, an de an. Și chiar dacă mulți veți fi de acord cu mine, există încă destui adulți care cred ca simpla împlinire a unei vârste aduce cu sine abilitățile caracteristice acelei vârste. Iată două exemple grăitoare: primul vine dintr-o interacțiune cu studenți, mai demult, când încercam să fac introducerea la primul curs de psihologie educațională cu întrebarea „De când credeți că se dezvoltă copiii?”. Răspunsul lor a fost pe cât de clar și simplu, pe atât de uimitor (pentru mine, desigur!): „De la 3 ani.”. Am întrebat mai departe: „Și până atunci ce fac?”. Și răspunsul lor a venit la fel de repede și sigur ca și primul: „Doar mănâncă și dorm!”. Poftim introducere servită pe tavă la primul curs! A fost firește extrem de util și de interesant, pentru că am putut să ne folosim apoi de aceste informații. De reținut din acest exemplu faptul că unii cred că dezvoltarea ar începe mult după naștere, după momentul în care copiii vorbesc și te poți înțelege deja cu ei și ideea mai profundă că totul poate începe brusc de la 3 ani, deci, de pildă, că pentru a vorbi la 3 ani, copiii nu ar avea nevoie să se vorbească prea mult cu ei până atunci (iar ideile acestea au fost enunțate după anul 2000 și nu în secolul trecut cum ar putea spune cei tineri!).